

Una defensa dels valors humanistes

Enric Balaguer

La utilitat de l'inútil. Manifest

Nuccio Ordine

Traducció de Jordi Bayod

168 pp., 2013, Barcelona, Quaderns
Crema

En els darrers temps, coincidint amb una fase d'arraconament de les humanitats en la universitat i la instal·lació de valors purament mercantils i pragmàtics en l'educació, proliferen apologies sobre les seues virtuts. Autors com Edgar Morin [*Amor, poesia, sabiduria* (1997), *Tenir el cap clar* (1999)] o George Steiner [*Elogio de la transmissió* (2003), *Los logócratas* (2003)] en són alguns dels apòstols i més brillants. Més recentment, hem de destacar l'obra de Martha C. Nussbaum, *Sense ànim de lucre* (2010), una gran aportació que convindria integrar en el bagatge de qualsevol intel·lectual dels nostres dies. En aquest improvisat inventari, no podem oblidar l'obra de José Antonio Marina, tota una referència en el camp lligat a l'educació, la creativitat i els valors socials. El llibre *L'aprenentatge de la creativitat* (2013), escrit amb Eva Marina, és una de les seues darreres aportacions, sempre d'estímul múltiples

i amb una gran capacitat per fertilitzar la ment i la interacció social.

És ací, en aquest corrent prohumanista, on cal situar l'obra del professor Nuccio Ordine, *La utilitat de l'inútil*. Estem davant d'un llibre la primera part del qual recorre èpoques diverses, des dels clàssics grecs fins a l'actualitat, tot buscant arguments que reforcen la idea motriu: el cultiu personal i el cultural feturen unes condicions concretes. Es tracta d'una atmosfera aliena a la productivitat, a la utilitat immediata.

De la mà de Nuccio Ordine passem de les idees d'Aristòtil, Ovidi o Dant a les de Calvino o Cioran, després de recordar les de moltes altres autoritats, com ara les del benvolgut Montaigne («No hi ha res d'inútil, ni tan sols la inutilitat mateixa»). Tots els autors, en un moment o altre de la seua obra, parlen de la necessitat de mantenir un esperit obert, lliure –que rima amb lleure– i fora de la recerca de beneficis productius. Sense una actitud tal és impossible entendre l'art. I sense aquest capteniment no es pot afavorir la personalitat creadora; hom alimenta, al contrari, el robot programat sense esperit especulatiu, ni visió pròpia. I, evidentment, s'acosta a la màquina. El denominador comú dels grans creadors, siguen homes de ciència o artistes, passa pel fet que les grans idees no vénen quan estem sobre elles sinó fent una altra cosa: vet ací la utilitat de les coses inútils.

La segona part de llibre de Nuccio Ordine se centra en la universitat, que és la principal pedra de toc de l'actual desmantellament humanístic –si es vol dir així. Assistim, els darrers anys, a un procés de reconducció de la universitat a esquemes productius. La universitat s'ha de gestionar com una empresa privada. Hom no mira la qualitat, sinó la quantitat, i mesura èxits

talment ho fa aquesta: per indicis quantitatius. Hom parla de la *taxa d'èxit* en funció del nombre d'aprovat per classe, per exemple. Amb el benentès que un nombre elevat de suspesos suposa un fracàs del professor i de l'entitat. I on és la qualitat? On són els indicis d'excel·lència integral?

Contràriament al que seria de desitjar, la universitat s'ha burocratitzat fins al punt que els professors són agents d'una gestió quasi comercial: es passen el temps fent informes, plans de treballs, responen qüestionaris, preparant projectes, l'acompliment dels quals no serà mai valorat des del punt de vista dels resultats qualitatius, sinó quantitatius. I tot plegat, aliè a la idea d'exploració constant, de contribuir a fer ciutadans autònoms, amb personalitat i pensament propis. Per descomptat, desterrant el coneixement i el saber que són substituïts per la informació. Una informació, a hores d'ara, aclaparadora. I potser és el moment de recordar com ho feia T. S. Eliot: «On és el coneixement que perdem en la informació?» Una pregunta que ni tan sols es planteja.

Hom vol, si seguim les directrius actuals, una universitat lligada a la productivitat i on tot allò que no porte a aprendre una professió, siga eliminat. La universitat es proclama així com una institució la finalitat de la qual és buscar feina als individus. I és ací on comença i acaba la seua funció: la formació professional. L'individu que es dibuixa en aquesta realitat, queda així reduït a l'ofici. La pregunta que cal fer-se és si un home o una dona és el seu ofici. El fet cert és que a hores d'ara la utilitat laboral regeix qualsevol acció i directriu universitària. La resta: ajudar a formar bons ciutadans, cultivar persones, l'autoconeixement, desvetllar curiositats o despertar creativitat es considera superflu. No cal dir que relega allò que tinga

un tast de formació del pensament crític, la comprensió de l'altre o el sentit de la justícia. Tot es regeix per uns criteris pragmàtics; la paradoxa és que s'aconsegueixen bons professionals però persones inútils, tot atrofiant les seues capacitats bàsiques, psicològiques i humanes. Nuccio Ordine lliga aquest fet també al declivi de la lectura i el desprestigi del llibre, la desaparició de la figura del mestre (substituïda per la de l'expert), el descrèdit dels clàssics i de la tradició cultural com a punt d'encontre entre les joves i les velles generacions.

En el tercer capítol, l'autor incideix en la idea de possessió, que és ben aliena a la d'ésser. Posseir no ens lliura del neguit de la incertesa vital. I entre tantes incerteses, l'autor proclama una certesa: «Si deixem morir el gratuït, si renunciem a la força generadora de l'inútil, si només escoltem el mortífer cant de sirenes que ens impel·leix a perseguir el benefici, tan sols serem capços de formar una col·lectivitat malalta i sense memòria que, extraviada, acabarà per perdre el sentit de si mateixa i de la vida».

El llibre de Nuccio Ordine inclou en un apèndix el text d'Abraham Flexner que esdevé coincident amb la idea central de l'autor: «La utilitat dels coneixements inútils». «Defenso més aviat la conveniència d'abolir la paraula *utilitat* i d'alliberar l'esperit humà», proclama Flexner, per a qui la Universitat de Princeton i, en concret, l'Institute for Advanced Study constitueix un exemple de fecunditat creativa. L'atmosfera de llibertat, l'intercanvi d'estímul, el temps no sotmès a cap condicionant d'horaris productius són condicions bàsiques.

El text de Flexner, tot i que sembla d'ara mateix, es va publicar el 1939 i proclama la tesi motriu: la utilitat d'allò (aparentment) inútil. Amb una gran exemplificació en

camp de la ciència i de la tècnica, l'autor demostra que allò que han estat grans avanços i descobriments, foren producte d'un esperit indagador que no es proposava cap finalitat pràctica. Contribucions com les d'Ehrlich (en medicina), Faraday (en electricitat) o Hertz i Maxwell (en el camp de les ones hertzianes) en són alguns exemples. La utilitat immediata és un obstacle per desenvolupar la curiositat, perquè la limita i l'atrofia. O simplement la condiciona, tot fent-la improductiva.

Considere molt bo i molt oportú el missatge del llibre de Nuccio Ordine. Tot i que és farcit d'una intertextualitat profusa i, potser, massa reiterativa. (A resultes de la qual aquest comentari també és ple de redundàncies). A banda de pegar-li voltes i voltes, Ordine reclama molt oportunament la necessitat de dotar d'oxigen tant l'educació i l'aprenentatge com la vida. Ço és, dotar de lleure, de llibertat, de curiositat sense límits l'activitat vital. Condicions necessàries per a que l'esperit crític pugui desenvolupar la imaginació i assolir una consciència de la realitat des de paràmetres propis. A hores d'ara, rebem una sèrie de missatges on se'ns diu que la formació ha de coincidir amb l'aprenentatge d'un ofici i la resta no sols és una qüestió secundària sinó que potser siga nociva. (Alerta!, pot fer ciutadans poc manipulables.)

També rebem molts missatges –des de les consoles a les agències de viatges, passant per moltes pel·lícules– que ens diuen que la nostra experiència pot ser substituïda per un conjunt d'estímul informàtics. Contra aquest credo s'erigeixen les humanitats amb el seu medul·lar: «Coneix-te a tu mateix». Un procés on l'experiència no pot ser obviada, ni relegada. On no hi ha ben bé cap altra regla que la de pensar per

un mateix, desenvolupar l'empatia amb l'altre, la imaginació, la consciència social i la responsabilitat. Són qüestions òbvies i és prou trist que s'hagen de recordar. I en l'actual context, defensar.

Vivim un apogeu del pragmatisme i de l'utilitarisme: hom vol que tot s'encamine cap a la productivitat, però cal proveir la vida també d'estètica, d'amor, de plaer, d'art, d'oci reconfortant... Cal assumir reptes com el de la saviesa, la maduresa humana, l'apetitudo per a encarar situacions de dificultat emotiva. I per a dur a terme tot açò cal el llegat de les humanitats: sentir-se integrants d'una tradició cultural, dedicar temps al coneixement de llengües clàssiques, a matèries d'història o de filosofia... I buscar la compensació per a les activitats pràctiques i materials en altres com ara l'art, la música, els jocs, els viatges... Edgar Morin en diria la part de la prosa i la part de la poesia de la vida.

Dues qüestions per acabar: la productivitat pot ser a curt termini i a llarg termini. Només si hom vol resultats certament profunds, s'ha de treballar per aquesta segona perspectiva. A la llarga, l'oci, el lleure, la llibertat, els temps morts –on es convoca l'atzar i hom deixa fluir noves perspectives de les coses– són autènticament productius. Per tant, cal enunciar la paradoxa que hi ha una improductivitat productiva. En segon lloc, l'obsessió. Tota obsessió acaba revertint contra l'objectiu que es persegueix. L'actual decantament pragmàtic de manera tan reiterada, abassegadora i absoluta no fa cap favor en aconseguir allò buscat. Res no pot ser més sospitos que convertir un objectiu en principi únic. Novament les paradoxes. Llorenç Villalonga escrivia a *Mort de dama*: «l'integrista s'enfuri de tal manera que semblava a punt de desintegrar-se». Poques veritats hi ha tan evidents com aquesta. □